



NÂBÎ'NİN ŞİİRLERİNDE NOSTALJİK HUSUSLAR

Gencay ZAVOTÇU*

ÖZET

Nâbî'nin yaşadığı 17. yüzyıl toplumda olumsuz yönde bozulma ve sarsılmaların yaşandığı bir dönemdir. Fetih ve zaferlerle dolu günler geride kalmıştır. Ordu, artık savaş meydanlarından zaferle ayrılamamakta, yönetenlerle yönetilenler arasındaki bağlar zayıflayıp sarsılmakta, insanlar arası ilişkiler bozulup güven azalmakta ve halk giderek yoksullaşmaktadır. Bu ve benzeri olumsuz durumlar aydınları üzmemekte, halkın gören gözü, işiten kulağı ve söyleyen dili olan yazar ve şairleri sorun üzerinde düşünüp çözüm aramaya sevk etmektedir. Olumsuz olaylara sahne olan bu yüzyılda aksaklıkları ve yanlış uygulamaları dile getirip eleştiren ve geçmişteki olumlu örneklerle atıfta bulunan aydınlardan biri de Nâbî'dir. Nâbî'nin geçmişteki mutlu, huzurlu, sağlıklı ve çeşitli yönlerden hayırla yad olunan yıllara özlem duymasının temelinde yaşadığı dönemin olumlu özelliklere sahip olmaması, iç açıcı bir görünüm arz etmemesi, geçmişi aratacak nitelikte bozukluklar içermesi ve bütün bunların yanında inançlı ve sağlam bir kişiliğe sahip olması etkili olur. Onun şiir ve mesnevilerinde temas ettiği bozuklukların ekseninde insan vardır.

Nâbî'nin eserlerinde nostalji kapsamında değerlendirilebilecek hususlara ağırlıklı olarak Hayriyye adlı eserinde değinilir. Nâbî Dîvânı'nda geçmişe özlemi çağrıştıran şiirlerin *gitmiş*, *kalmamış*, *tükenmiş* ve *unudulmuş* redifli gazeller olduğunu söylemek yanlış olmaz. Diğer bir deyişle, Nâbî Dîvânı'nda nostaljik konuların işlendiği şiirlerin ilk akla gelenleri ve en belirgin olanları *gitmiş*, *kalmamış*, *tükenmiş* ve *unudulmuş* redifli gazellerdir. Bu gazellerde genel olarak âile, yakın çevre, toplum ve millet düzeyinde geçmişte olan ve yaşanan zamanda yokluğu hissedilen, özlemi çekilen ve olması istenen ahlâkî ve insânî değerler, görgü kuralları, gelenekler, uygulamalar ve diğer kültür öğelerine çağrışım yapılır.

Anahtar Kelimeler: Nâbî, nostalji, Hayriyye, gazel

IN THE NABİ'S POEMS NOSTALGIC ISSUES

ABSTRACT

Nabi lived 17 century society, the period for negative distortion and concussions. Days full of conquest and victories have been left behind. The army is now left for victory in battlefields, weakened ties between the Government and weakens, decreasing confidence in deterioration in relations between people and the public is gradually

* Doç. Dr. Kocaeli Üni. Fen-Ed. Fak. (B Blok)Türk Dili ve Ed. Bölümü, El-mek: gzavotcu@kocaeli.edu.tr

becoming poorer. These and other negative situations üzmette intellectuals, people seeing eye, hearing ear and the language of writers and poets who think and seek solutions on the problem are delivered. Adverse events in this century, which was the scene of past failures and false positive examples, which refers to applications and intellectuals critical of the language to bring one of the Nabi. Nabi past, happy, peaceful, healthy and on the basis of various aspects of his goodness, remember remember with longing the years owned does not have the positive characteristics of the period, the supply does not look encouraging, history, character disorders include the Istanbul University and has a personality besides all the faithful to be effective and robust happens. There are people in contact with the axis of disorders of his poetry and mesnevis.

Issues be considered within the scope of works, mainly Hayriyye Nabi in his nostalgia addressed. Court of poems evoking longing for the past Nâbî went out, exhausted and would not be wrong to say that unutulmuş redif sheikh. In other words, the Court of Nâbî first come to mind nostalgic poems and the most significant issues were handled, not only with redf ghazels depleted and forgotten. The ghazals are generally, family, neighborhood, community and the nation at the level experienced in the past and also felt the absence of, longed-for and desired to be moral and humanitarian values, etiquette, traditions, practices and other cultural elements are associative.

Key Words: Nâbî, nostalgia, Hayriyye, ghazel.

Nâbî'nin yaşadığı 17. yüzyıl toplumda olumsuz yönde bozulma ve sarsılmaların yaşandığı bir dönemdir. Devlet ve millet ağır bir sınavdan geçmektedir. Bu sınav, ne yazık ki görkemli, mutlu, refah ve ferah bir yüzyılın ardından gelen, devletin en üst kademesinden en alttaki bireye kadar kendini hissettiren sıkıntılı ve müşkül bir sınavdır. Devletin artık eski şaşaaı yoktur. Millet geçmiş yüzyılda olduğu gibi iyi yönetilmemekte, yönetim halka karşı sorumluluklarını lâyıkiyla yerine getirememekte, âmir ve memurlarını iyi denetleyememekte, rüşveti ve adam kayırmayı önleyememekte, bunun sonucu olarak içte ve dışta saygınlığını her geçen gün yitirmektedir.

Fetih ve zaferlerle dolu günler geride kalmıştır. Ordu, artık savaş meydanlarından zaferle ayrılamamakta, yönetenlerle yönetilenler arasındaki bağlar zayıflayıp sarsılmakta, insanlar arası ilişkiler bozulup güven azalmakta ve halk giderek yoksullaşmaktadır. Bu ve benzeri olumsuz durumlar aydınları üzmette, halkın gören gözü, işiten kulağı ve söyleyen dili olan yazar ve şairleri sorun üzerinde düşünüp çözüm aramaya sevk etmektedir. Olumsuz olaylara sahne olan bu yüzyılda aksaklıkları ve yanlış uygulamaları dile getiren ve eleştiren aydınlardan biri de Nâbî'dir. Nâbî ile birlikte Nev'î-zâde Atâyî ve Koçi Bey'in de bu hususta adlarını anmak gerekir.

*“Osmanlı Devleti'nin içte ve dışta çeşitli problemlerle uğraştığı, ülkenin sosyal, siyasal ve ekonomik sıkıntılar içerisinde bulunduğu bir dönemde yetişen Nâbî'nin kişiliği üzerinde bütün bu şartların etkili olacağı açıktır.”*¹ Bu etki, şairin geçmiş yüzyıllardaki fetih ve zaferlerle dolu günleri hatırlamasında da hissedilir. Nâbî'nin geçmişteki mutlu, huzurlu, sağlıklı ve çeşitli yönlerden hayırla yad olunan yıllara özlem duymasının temelinde yaşadığı dönemin olumlu özelliklere sahip olmaması, iç açıcı bir görünüm arz etmemesi, geçmiş aratacak nitelikte

¹ Prof. Dr. Mahmut Kaplan; *Hayriyye-i Nâbî (İnceleme-Metin)*, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara 2008, s. 27.

bozukluklar içermesi ve bütün bunların yanında inançlı ve sağlam bir kişiliğe sahip olması etkili olur. Onun şiir ve mesnevilerinde temas ettiği bozuklukların ekseninde insan vardır.

Bu devirde insan fark edilir bir değişim sürecine girmiş, deyim yerindeyse zamana uymuş ve çoğunluk olumsuz sayılabilecek niteliklerle donanmıştır. Bu değişim sürecinden geçenlerin başında ise yönetim kademesi gelmektedir. Devlet yönetiminde bulunanlar en üst kademedan alttakine kadar olumsuz değişim sürecine ayak uydurmuşlardır. Bu meyanda önce devletin başında bulunan idarecilerin farklı etnik ve dinî kesimlerle sosyal tabakalardan oluştuğunu ve karmaşık bir görünüm arz ettiğini belirtmek gerekir: “*Osmanlı İmparatorluğunun idareci sınıfına gelince: bu sınıf, bünyesinde dinî, bürokratik ve askerî unsurları taşıyordu. İçerisinde, İslâmiyeti sonradan kabul etmiş, çeşitli etnik gruplardan olan kişilerin de bulunduğu bu sınıftakilerin çoğu, geniş arazi sahipleriydi. İdarî mekanizmayı ellerinde bulduran kişilerin çoğu sorumsuz kişiler olup devlet otoritesini kişisel çıkarları için kötüye kullanmakta, rüşvet yemekte, idarî ve malî makamları satmaktaydılar. Ayrıca, idareci sınıf, az ya da çok, kendi mevkii ve nüfuzuna göre, Müslüman ve Hristiyan halkı haraca kesmiş ve yaygın bir fakirliğin yanı sıra Osmanlı maliyesinin bozulmasında büyük ölçüde rol oynamıştır.*”²

17. yüzyılda Osmanlı tahtında bulunan sultanların çoğu çocuk denebilecek bir yaşta tahta otururlar. Bu çocuk sultanlar yeterli eğitim ve deneyimden yoksun oldukları için devlet yönetiminde etkili olamazlar. IV. Murad dışındaki sultanların hemen hepsi ya vâlîde sultanların ya da sadrazam, vezir ve diğer saray erkânının gölgesinde etkisiz birer sultan olarak tahta oturur, farklı konularda karar verme hususunda devlet yönetiminde gerçek anlamda söz sahibi olamazlar. Onların otoriteden yoksun iktidarları zamanında perde arkasında devleti yöneten saray erkânı istekleri ve çıkarları doğrultusunda davranarak devlet ve toplum yapısının her geçen gün bozulmasına zemin hazırlarlar.

İnsan faktörünün hızlı bir değişim sürecinden geçtiği ve olumsuzlukların değer ya da kural olarak algılandığı bir ortamda Nâbî geçmişi anımsar ve tükenip yok olmuş değerlere üzüldür. Nâbî tükenip yok olmuş değerleri geçmişe sığınma düşüncesiyle işlemez. O, sağlıklı toplumun sağlıklı bireyler ve bireyler arası sağlam ilişkilerle tesis edileceğine inandığı için bu değerleri yeniden gündeme getirir. Bu bağlamda Nâbî’yi sorumluluk sahibi bir sanatçı, örnek bir vatandaş ve gerçek bir vatansever olarak nitelemek yanlış olmaz.

Nâbî geçmişi ve geçmişteki değerleri gündeme getirirken hem tükenen ve tükenmeye yüz tutmuş değerleri yeniden canlandırmak ister, hem de akabinde sıralayacağı öğütlerine ve çözüm önerilerine zemin hazırlamak ister. Yani, Nâbî’de hem sorunu teşhis etme, geçmişteki doğru ve makul olanı hatırla/t/ma, hem de çözüm önerme vardır. Bu açıdan baktığımızda onun nostalji içerikli şiir ve eserlerinde geçmişteki doğru ve makul olanı hatırla/t/ma planının ilk basamağını oluşturur.

Nâbî’nin eserlerinde nostalji kapsamında değerlendirilebilecek hususlara ağırlıklı olarak Hayriyye mesnevisinde değinilir. Nitekim, Nâbî ile ilgili olarak yapılan çalışmalarda tükenip kaybolan değer ve değer yargıları, gelenek-görenek, hal ve hareket tarzı (davranış biçimi) v.b. husus ve uygulamalarla ilgili olarak temel kaynağın Hayriyye mesnevisi olduğu görülür. Bu eserde farklı başlıklar altında paşaların, kazaskerlerin, hâkimlerin, kâdılarının, kassâmların eminlerin v.d. devlet görevlilerinin içinde buldukları durum, sergiledikleri olumsuz tavırlar ve ettikleri zulüm örneklerle anlatılır.³ Devlet görevlilerinin olumsuz tavır ve kişilikleri sergilenirken arzulanan ve olması gereken davranış biçimleri ve kişilik özellikleri de zihinlerde canlandırılır.

² Prof. Dr. Mine Mengi; *Divan Şiirinde Hikemî Tarzın Büyük Temsilcisi Nâbî*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 2. bs., Ankara 1991, s. 2.

³ Bu hususta geniş bilgi için bkz.: Prof. Dr. Mahmut Kaplan; *a.g.e.*, s. 107-120.

Fakat, Nâbî'nin dile getirip işlediği bu olumsuzluklar Hayriyye'nin sayfaları ile sınırlı kalmaz. Nâbî nostaljik hususlara fırsat düştükçe Dîvânı'nda da değinir. Nâbî Dîvânı'nda geçmişe özlemi çağrıştıran şiirlerin *gitmiş, kalmamış, tükenmiş* ve *unutulmuş* redifli gazeller olduğunu söyleyebiliriz. Diğer bir deyişle, Nâbî Dîvânı'nda nostaljik hususların işlendiği şiirlerin ilk akla gelenleri ve öne çıkanları *gitmiş, kalmamış, tükenmiş* ve *unutulmuş* redifli gazellerdir. Bu şiirlerde genel olarak âile, yakın çevre, toplum ve millet düzeyinde geçmişte olan ve yaşanan zamanda yokluğu hissedilen, özlemi çekilen ve olması istenen ahlâkî ve insânî değer yargıları, görgü kuralları, gelenekler, uygulamalar ve diğer kültür öğelerine çağrışım yapılır.

Bu şiirlerden edindiğim bilgilere göre insanın sağlıklı bir yapıdan uzaklaşması ve zamana uyması hayatı olumsuz yönde etkilemiştir. Artık toplum eski toplum, dünya eski dünya değildir. Güvenilmez kişiler ve günübürlük ilişkiler yüzünden hayatın zevk alınır bir yanı kalmamıştır. Memleket güzelliğini ve özelliğini kaybetmiş, baharında cenneti andıran dünya gül bahçesi renk ve kokusunu yitirip hazâna dönmüştür. Osmanlı'nın güçlü ve görkemli devrini büyüklerinden dinleyip o yılların özlemiyle yanan Nâbî'yi üzen bu olumsuz tablo beyitlerine ve gazellerine yansımıştır.

Bu bağlamda, Nâbî Dîvânı'nda yer alan *kalmamış* redifli iki gazel, geçmişte olup hâlihazırda yürürlükten kalkmış, unutulmuş ya da unutulmaya yüz tutmuş değer yargıları, gelenek-görenek ve uygulamaları işleme bakımından dikkate değerdir. Nâbî'nin gazellerde *kalmamış* redifini tercih etmesinin temelinde ise geçmişte beğenilip rağbet olunan, ama artık çok az rastlanan ya da tarihe mal olduğu için özlemi çekilen değerlerin gereklilik ve yararlılıklarına duyulan özlemdir. “ “Bozulmuş ve çöküşü bütün acılığıyla yaşayan ve duyan” yüzyılın büyük şairi Nâbî (1642-1712), “kalmamış” redifli şiirinde tükenip giden değerlere iç çeker gibidir.”⁴ Bu değerler arasında koruma ve korunma duygusu ihtiyaç sahipleri, sanatçılar ve şair açısından hayâtî bir önem arz eder:

Gül-sitân-ı dehre geldük reng yok bû kalmamış

*Sâye-endâz-ı kerem bir nahl-ı dil-cû kalmamış*⁵

[Dünya gülbahçesine geldik, renk yok, koku kalmamış.]

Cömertliğin gölge atıcı, gönül arayıcı bir hurma ağacı kalmamış.]

Osmanlı Devleti'nin geçmişteki güçlü ve mutlu dönemine özlemi işleyen *kalmamış* redifli *yek-âhenk* gazelin diğer beyitlerinde de bir şeylerin tükenmişliğinden söz edilerek karamsar bir tablo çizilmiştir. Şair dünya gül bahçesine seyre gelmiş, ama yaşanan zaman sonbaharı anımsattığı için umduğunu bulamamıştır.

Beytin ilk mısraında devletin eski gücünü kaybettiği duraklama ve gerileme devirlerinde Osmanlı coğrafyasının görünümü çıplak ağaçlar, sarı yapraklar, kaybolan çiçekler ve tazeliğini yitirmiş çimenleriyle hazanı andırır. Hazan, hüznün mevsimidir. İlk mısrada güç ver görkemini kaybeden devletin, ikinci mısrada ise muhtaç durumdaki kimseleri ve sanatçıları koruyan makam sahiplerinin tükenişinin hüznü vardır.

Gazelin

Teşnegânın çâk çâk olmuş leb-i hâhiş-geri

Çeşme-sâr-ı merhametde bir içim su kalmamış (G 353/3)

⁴ Prof. Dr. Cemal Kurnaz; “Nâbî’de Belge/sel Redifler”, Şair Nâbî Sempozyumu, 13-15 Kasım 2009, Editör: Prof. Dr. Ali Bakka, Şanlıurfa Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü, (Bildiriler Kitabı) s. 64.

⁵ *Nâbî Divanı*; Haz.: Dr. Ali Fuat Bilkan, M.E.B. Yay., İstanbul 1997, C. 2., s. 720 (G 353/1)

[Susamışların istekli dudağı yarık yarık olmuş,
(ama) acıma pınarında bir içim su kalmamış]

şeklindeki üçüncü beyti makam ve mevki sahiplerinin istenen ve olması gereken özelliklerden yoksun, halkın isteklerine kulak asmayan duyarsız ve sorumsuz kişiler olduğu hususunu işler. Susamışların istekli dudağı yarık yarık olmuş, ama merhamet çeşmesinde susuzluklarını giderecek bir içim su kalmamıştır. Yani, ihtiyaç sahipleri ihtiyaçlarını ilgili makamlara iletmelerine rağmen ne seslerini duyurabilmiş, ne de isteklerini dinleyip cevap verecek bir muhatap bulabilmişlerdir. Kendilerinin, âmirlerinin ve işbirliği yaptıkları kişilerin çıkarlarını gözetken makam sahipleri halkın ihtiyaçlarına kulak asmamış, onların sesini duymamışlardır.

Gazelin makta beyti de aynı tema üzerine yoğunlaşır. Olumsuzluk, kötülük ve haksızlıklardan kaçacak ve korunacak yer arayan şairin sığınaktan yana da şansı yoktur. Kendisi ve kendisi gibi çaresiz durumda olanların himmet kalesinde sığınmayı düşündükleri duvar, hisar, kule ve siper kalmamıştır:

Ceyş-i gamdan kande itsün ilticâ ehl-i nazar
Kal'a-ı himmetde Nâbî burc u bârû kalmamış (G 353/5)

[Bakış ve düşünce sahipleri gam askerinden nereye sığınsın?
Nâbî, himmet kalesinde hisar, kule, sur ve siper kalmamış.]

Yöneticilerin olumsuz karakterde kişiler olması, atamalarda bilgi ve liyâkatın yerini rüşvet ve kayırmaların alması, idarî makamlara eğitim düzeyi ve deneyimi yetersiz kişilerin atanmasından kaynaklanır. “Şerefü'l-mekân bi'l-mekân”⁶ sözünün manası gereğince bulunduğu makamın görev ve sorumluluklarını özümseyemeyen bilgisiz, görgüsüz, kişiliksiz ve deneyimsiz yöneticiler buldukları makamı devletin ve milletin yararına değil kendi çıkarları doğrultusunda kullanırlar. Yönetici konumundaki kişilerin yanlış ve haksız uygulamaları vatandaşın yönetime olan güvenini sarsıp yönetimden soğutur, insanları gücenik, kırılğan, küskün ve içe kapanık bir yapıya sevk eder.

Kadrin anlar yok bilür yok merdüm-i sencîdenüñ
Çâr-sû-yı kâbiliyyetde terâzû kalmamış (G 353/4)
[Ölçülü insanın değerini anlayan, bilen yok.
Anlayış çarşısında uyuşma, razılık kalmamış.]

Beyitte ölçülü ve tutarlı insana verilen değer, gösterilen saygının tükenişinden söz edilmiş. Bununla, toplumdaki ahlakî bozulma, çöküntü ve değer yargılarının kayboluşu ima edilmiştir.

Duygulu bir kişiliğe sahip olan ve şiirlerinde bu yapısı açıkça hissedilen Nâbî'yi asıl üzen etrafta güvenilecek kişinin kalmamış olmasıdır. Ortada çözülmesi gereken sorunlar, tedavi edilmesi gereken hastalıklar vardır. Ama, bozulan toplum yapısını düzeltecek ve zedelenen ilişkileri yeniden eski hâline getirecek sorumluluk sahibi insan (gazeldeki şekliyle *âdem: adam*) kalmamıştır.

Nakş-ı safâ sahîfe-i 'âlemde kalmamış
*Bûy-ı vefâ hamîre-i Âdemde kalmamış*⁷

⁶ “Mekânın şerefi oturan (mekân) iledir” bkz.: Ferit Devellioğlu; *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Aydın Ktb., 25. bs., Ankara 2008, s. 990.

⁷ *Nâbî Divanı*; s. 718 (G 351/1).

[Âlem sayfasında saflığın, temizliğin resmi,
Âdem hamurunda vefâ kokusu kalmamış.]

Şair, yar olmayan bahttan ve yüz vermeyen sevgiliden yana da dertlidir. Vaktinin büyük kısmını rakîp ile geçiren ve âşığı görmezden gelen sevgiliyi, insafa gelse bile Nâbî'nin ağlamaktan seyredecek görüş gücü yaşlı gözde kalmamıştır:

*Bilmem ne dîde ile ruh-ı yâri seyr idem
Tâb-ı nezâre dîde-i pür-nemde kalmamış (G 351/4)*

[Hangi göz ile sevgilinin yanağını seyredeyim,
bilmem, yaşlı gözde bakma gücü kalmamış.]

Nâbî, *unudulmuş* redifli gazelinde değer yargılarının değişimi ve yozlaşmasına ağırlık verir. Küçüğün büyüğe, bilgisizin bilgiliye, müridin şeyhe, astın üste saygısı azalıp tükenmiş v.d. davranış biçimleri bozulmaya değişmeğe başlamış, olması gerekenler unutulup arada bir sohbet sırasında hatırlanır olmuştur. Büyüğün yerine küçük oturmuş, saygı unutulmuş ve başlar ayak olmuştur:

*Bir devre geldük ki 'azîzân unudulmuş
Tutmuş yirinin hurd u büzürgân unudulmuş⁸*

[Kıymetli (kimselerin) unutulduğu bir çağa eriştik.
Büyüklerin yerini küçük(ler) almış, büyükler unutulmuş.]

İnsanlar zamana ayak uydurmuşlardır. İkiyüzlülüğü, dedikoduyu, yalanı dolanı, hak hukuk gözetmemeyi ve dosta kazık atmayı huy edinmişler, değerbilmezliği ve vefasızlığı kişiliklerinin belirgin özelliği yapmışlardır. Özellikle, hak hukuk gözetmeme devlet ile halk arasındaki uçurumu derinleştirmiş ve halkın yöneticilere olan güvenini ciddi şekilde zedelemiştir:

*Gitmiş nemeki mâ'ide-i h'ân-ı vefânuñ
'Âlemde hukûk-ı nemek ü nân unudulmuş (G 345/2)*

[Vefâ sofrası yemeğinin tuzu gitmiş,
evrende ekmek ve tuzun hakları unutulmuş]

Kişilik sahibi erler ortadan kaybolup mahabbet meydanı güven vermeyen kadın kılıklılara (*zen-tab*) kalmış, mertlerin ve yiğitlerin adı anılmaz olmuştur:

*Kalmış ser-i meydân-ı mahabbet tek ü tenhâ
Zen-tab'lar alup yirini merdân unudulmuş (G 345/4)*

⁸ *Nâbî Divanı*; s. 714 (G 345/1); Nâbî'nin *unudulmuş* redifli gazeli Yrd. Doç. Dr. Ömer Savran'ın bir makalesinde de döneminin sosyal eleştirisi açısından incelenmiştir. Konuyla ilgili olarak bkz.: Yrd. Doc. Ömer Savran; *Nâbî'nin Siirinde Döneminin Sosyal Eleştirisi*, Prof. Dr. Abdulkadir Karahan'a Armağan Klasik Türk Edebiyatı Sempozyumu, Yayına Hazırlayanlar: Eyyup Azlal-Necmi Karadağ-M. Emin Karahan, Şanlıurfa Belediyesi Kültür ve Turizm Müd. Yay.:18, Mart 2006, s. 103-111.

[Sevgi meydanının başı tek ve yalnız kalmış,
kadın karakterliler almış yerini, erler unutulmuş.]

Yöneticilerin yeterli ilim, irfan ve eğitimden yoksun olmaları topluma da sirâyet etmiş, zamanede ilim ve irfana değer veren kalmamıştır. Makam ve mevkiler bilgi, görgü ve tecrübesiyle hak edene değil zengin, zorba ve yöneticilerle yakın ilişki içerisinde olanlara verildiği için insanlar arasında okuma ve bilgi edinme alışkanlığı azalmış, kolay yoldan makama ve zenginliğe ulaşma hastalığı yaygınlaşmıştır. Bilgi, görgü, sanat ve maharete değer veren kalmamış, bilgisizlik ve zenginlik saygı gören özellikler olmuştur:

*Nâdânlık olup mu 'teber ebnâ-yı zamânda
Hattı bozulup nüsha-i 'îrfân unutulmuş (G 345/5)*

[Zamane insanlarında bilgisizlik saygın olmuş,
bilgi defterinin yazısı bozulup unutulmuş.]

*Hikmet taleb-i mâlda Kârûn gibi şimdi
H'âhiş-ger-i lokmada Lokmân unutulmuş (G 345/6)*

[Şimdi bilgili ve becerikli olmanın göstergesi Kârûn gibi
mal istemekte. Lokma isteyicisinde Lokmân unutulmuş.]

Nâbî'nin *unutulmuş* redifli bu gazeli geçmişteki olumlu ve doğru hâl, hareket tarzı ve uygulamaları hatırlatmanın yanında insandaki bozulma ve alçalmayı da açık bir şekilde dillendiren bir özelliğe sahiptir. Gazelin aşağıda aktarılan 7, 8 ve 9. beyitleri bu açıdan ders çıkarılması ve ibret alınması gereken ifâdeler içerir. Herhangi bir hususta rakibine üstünlük sağlama ve önüne geçme düşüncesi insanları hile yapmaya yönelmiş, hile, riya ve aldatmada ustalaşan insanlar şeytânın geçmişte kazandığı şöhreti unutturmuşlardır:

*Olmış o kadar halk-ı cihân mekrde üstâd
Kim sâbika-i şöhret-i şeytân unutulmuş (G 345/7)*

[Dünya halkı hilede öyle ustalaşmış ki
şeytânın ününün geçmişi unutulmuş.]

Mal, mülk edinme hırsı ve şöhrete ulaşma tutkusu insanlar arasında düşmanlık, saldırganlık ve yağmalama olaylarına neden olmuş, Allah'ın emir ve hükümleri ile Kur'ân'ın manası unutulmuştur:

*Halk açmadadır birbirine pençe-i târâc
Ahkâm-ı Hudâ ma 'nî-i Kur'ân unutulmuş (G 345/8)*

İnsanların Allah (c.c.) emri ve hükümleri ile Kur'ân'ı unutmalarının temelinde ise nefislerinin esiri olmaları, dünyayı ebedî bir mülk sanıp dünya malı ve zenginliğini her şeyin üstünde tutmaları vardır:

*Nâbî kimi görsen yürüdür hükmini nefsün
Hakkuñ bize gönderdiği fermân unutulmuş (G 345/9)*

Turkish Studies

[Nâbî, kimi görsen nefsin emrini yerine getirir,
Hakk'ın bize gönderdiği buyruk unutulmuş.]

Nâbî Divanı'ndaki *gitmiş* redifli gazel ise meclis âdâbının bozulmasını işler. Dünyanın ve insanın değişmesiyle ilintili olarak meclis(ler) de değişmiş, eski gönül açıcı işlevlerini yitirmişlerdir. Gazelin matla beytinde

Bir meclise geldük nemek-i sohbeti gitmiş
*Hamyâzelemiş neş'esi germiyyeti gitmiş*⁹

[Bir meclise geldik, sohbetinin tuzu gitmiş
neşesi ve eğlencesi kötüleştirmiş, sıcaklığı gitmiş]

diyen şairin herhangi *bir meclisten* söz edebileceği gibi bütün meclisleri kasdettiği de düşünülebilir. Hatta, meclis sözcüğüyle yaşadığı coğrafyayı bir meclise benzetip Osmanlı ülkesini kasdettiği de düşünülebilir. Her hâl ü karda şair gittiği meclisin hâl ve âdâbını beğenmemiş, meclisten memnun kalmamıştır. Bunun nedenini yine insanda aramak gerekir. Şairin yaşadığı dönemde meclis sohbetleri de gönül açıcı ve ferahlatıcı niteliğinden uzaklaşmış, bayağı sohbetlere dönüşmüştür. Çünkü, meclis müdâvimleri artık eski hâl ve gönül ehli kişiler değildir. Meclisler her türden insanın uğradığı yolgeçen hanına dönmüş, meclis sohbetlerinin eski tadı ve özelliği kalmamış, eğitimsiz ve niteliksiz insanların çoğunluğu oluşturduğu meclislerde sohbetler de ucuz ve bayağı dedikodulara dönüşmüştür. Meclis âdâbını bilmeyen, uluorta ve saygısızca konuşan kişiler arasında sohbetler seviyesiz ve müstehcen konuşmalara dönüşmüş, meclis sohbetlerinin tadı tuzu kalmamıştır.

Gazelin matla beytinde geldiği mecliste sohbetin tuzunun ve neşesinin gittiğini söyleyen şair sonraki beyitlerde bu durumun nedenlerini sıralar. Eğitimsiz, görgüsüz, seviyesiz ve niteliksiz kişilerin meclislerinden bahşiş de nasibini almıştır. Zamâne meclislerinde ihsan, armağan (*'atâ*), soyluluk ve cömertlik makamını cimrilik ve pintilik (*imsâk*, *hisset*) ele geçirmiş, kötü huy ve alışkanlıklar her yanı kaplamış, şenlik ve eğlencelerin niteliği değişip özellik ve güzelliği kalmamıştır:

Kabz eylemiş imsâk makâmını 'atânuñ
Hisset yirin almış keremüñ şöhreti gitmiş

[Bahşiş makamını cimrilik ve pintilik tutmuş,
cömertliğin ünü gitmiş, yerini cimrilik almış.]

Ahlât-ı redî'e idüp âfâka sirâyet
Bîmârlamış tab'-ı tarab kuvveti gitmiş (G 359/2, 3)

[Kötü huylar ufuklara bulaşmış,
şenlik ve eğlencenin yapısı hastalanıp gücü gitmiş.]

Gayretli, etkili ve çalışkan insanlar da sahneden çekilmiştir. Makam ve isteklere kolay yoldan ve hak etmeden ulaşma revaçta olunca çalışkan ve gayretli kişilerin yerini bencil ve kendini beğenmişler almış, emeğin bir değeri kalmamıştır:

⁹ *Nâbî Divanı*; s. 724 (G 359/1).

Ehl-i himemüñ câyını hod-kâmlar almış

Ni 'met-kede-i himmetüñ lezzeti gitmiş (G 359/4)

[Gayretli ve çalışkan insanların yerini kendini beğenmiş

benciller, almış, emek yemekhanesinin tadı gitmiş]

Mangır kuşına dönmiş ahâlî-i mecâlis

Bî-çâre Hümâ-yı hünerüñ rağbeti gitmiş (G 359/5)

[Meclislerin halkı mangır kuşuna benzemiş,

zavallı marifet hümâsının isteği gitmiş.]

Beyitte meclislerin halkı mangır kuşuna benzetilmiş. Mangır eskiden kullanılan bir para çeşidi olup hakkında kaynaklarda “*Bakırdan kesilmiş, dördü bir akçe kıymetinde eski bir paradır*”¹⁰, “*is. es. 1. Bakırdan yapılmış, iki buçuk para değerinde sikke. 2. Nargile lülesine konulmak için kömür tozundan yapılan, çabuk tutuşur, tarla pulu biçiminde bir çeşit yakacak. 3. mec. ve argo: para*”¹¹ ve benzeri ifadelerle yer verilir. Sözcüğün nargile lülesine konulan yakacak maddesi ile ilgili olarak Ahmet Talat Onay eserinde geniş bilgi verir.¹² Ancak, halk arasında para ile ilgili manalarının daha yaygın kullanıldığı düşüncesindeyiz. Beyitte de mangır kuşu ifadesi ile sözcüğün para ile ilgili manalarının kasd edildiğini sanıyoruz.

Beytin

Mangır kuşına dönmiş ahâlî-i mecâlis

şeklindeki ilk mısraında meclis halkının mangır kuşuna benzetilmesi ile ilgili olarak kaynaklarda *mangır kuşu* ile ilgili bir isim ya da ifadeye rastlamadık. *Mangır kuşuna dönmek* sözünün Nâbî'nin yaşadığı devirde kullanılan ve sonra unutulmuş deyimlerden olabileceğini de düşündük. Ancak, ne *mangır kuşu* ismi ne de *Mangır kuşuna dönmek* deyimini ile ilgili bir bulguya rastlayamadık. Hayvan resimlerinin para üzerinde süsleme amaçlı olarak kullanılabileceğini varsayarak Osmanlı paraları ile ilgili kaynaklara başvurduk. Başvurduğumuz kaynaklarda ejderha, balık, kuş v.d. hayvanların bakır paralar üzerinde motif olarak yer aldığını gördük. Bu paralardan, Kanunî Sultan Süleyman zamanında Âmid'de (Diyarbakır) basılan bir mangır hakkında “*Kuş Figürü/bird figüre (obv) Sultan Süleyman Şâh (Rev) azze nasara darebe Amid sene 926*” bilgisi kayıtlı idi. Sultan III. Mehmed zamanında (H. 1003) Ruha (Urfa)'da basılmış diğer mangırın bir yüzünde ise Sultan Süleyman mührü ortasında kuş motifi mevcuttu.¹³ Bu bulgulardan hareketle beyitle ilgili fikrimiz şöyle şekillendi: “*Meclislerin halkı mangır kuşuna benzemiş (mangır üzerindeki kuşlar gibi uçamayan, özelliiksiz, hareketsiz, cansız, paradaki kuş gibi makam ve mevkiye emek ve gayret sarf etmeden kurulan, donuk ve uyusuk kişilere dönmüş). Zavallı hüner hümâsının isteği gitmiş (hüner hümâsına olan istek yok olmuş, kalmamış)*”.

Buraya kadar olan yargı ve değerlendirmelerin ışığında sonuç olarak şunları söyleyebiliriz: Dîvânî'ndeki bazı şiirlerde ve Hayriyye mesnevisinde çağının yanlış ve hatalı uygulamalarına değinen, aksaklıkları ve tutarsızlıkları eleştiren Nâbî'nin bu eleştirilerinin öncesini geçmişle hatırlatma oluşturur. Ancak, Nâbî'nin bu tavrı eleştirilerine zemin hazırlamak için

¹⁰ Ahmet Talât Onay; *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü*, Haz.: Cemal Kurnaz, Birleşik Yay., 1. bs. Ankara, Eylül 2007, s. 266.

¹¹ *Türkçe Sözlük*; TDK Yay., 9. bs., Ankara 1998, C. 2, s. 1501.

¹² Geniş bilgi için bkz.: Ahmet Talât Onay; *a.g.e.*, s. 266.

¹³ www.osmanliparalari.com/Mangir

takındığını söylemek doğru olmaz. Nâbî bu şiirlerde toplumun sorunlarına eğilen, devletin içinde bulunduğu kötü koşullara üzülen ve kötü gidişten kurtuluşa çözüm yolları arayan sorumlu bir aydın tavrı ile çıkar okurun karşısına. Bu durumdan kurtuluşa çare ararken de geçmişteki olumlu ve yararlı durum, davranış ve uygulamaları hatırlar, o çağdaki refah, zenginlik ve mutluluk günlerine özlem duyar ve üzüntüsünü şiirine yansıtır. Zamanı insanını doğru ve yararlı olana yöneltme yönünde çaba sarf eder.

KAYNAKÇA

- DEVELLİOĞLU, Ferit; *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Aydın Ktb., 25. bs., Ankara 2008.
- İngilizce-Türkçe Redhouse Sözlüğü*; Redhouse Yayınevi, 16. Bs., İstanbul 1989, s. 663.
- KAPLAN, Mahmut; *Hayriyye-i Nâbî (İnceleme-Metin)*, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara 2008.
- KURNAZ, Cemal; “Nâbî’de Belge/sel Redifler”, Şair Nâbî Sempozyumu, 13-15 Kasım 2009, Editör: Prof. Dr. Ali Bakkal, Şanlıurfa Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü, (Bildiriler Kitabı) s. 64-66.
- MENGİ, Mine; *Divan Şiirinde Hikemî Tarzın Büyük Temsilcisi Nâbî*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 2. bs., Ankara 1991.
- Nâbî Divanı C.1, 2*, Haz.: Dr. Ali Fuat Bilkan, M.E.B. Yay., İstanbul 1997.
- ONAY, Ahmet Talât; *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü*, Haz.: Cemal Kurnaz, Birleşik Yay., 1. bs. Ankara, Eylül 2007.
- Prof. Dr. Abdulkadir Karahan’a Armağan Klasik Türk Edebiyatı Sempozyumu, Yayına Hazırlayanlar: Eyyup Azlal-Necmi Karadağ-M. Emin Karahan, Şanlıurfa Belediyesi Kültür ve Turizm Mud. Yay.:18, Mart 2006.
- Türkçe Sözlük*; TDK Yay., 9. bs., Ankara 1998, C. 2, s. 1501.
- www.osmanliparalari.com/Mangir